

8. Praktiska rösträttshinder

Exemplet de svenska samerna

JULIA NORDBLAD

Denna bok behandlar en rad formella rösträttshinder som direkt fråntagit grupper i det svenska samhället rätten att rösta. Vid sidan av dessa har det också funnits praktiska hinder som gjort att människor inte kunnat delta i valen, exempelvis för att de inte kunnat ta sig till rätt vallokal på rätt dag. Dessa praktiska hinder har i vissa fall systematiskt drabbat särskilda grupper. I detta kapitel ska vi titta närmare på hur praktiska rösträttshinder kunde fungera genom att undersöka en grupp som drabbades av sådana på flera sätt: svenska samer.¹ Ingen lag har efter rösträtsreformerna 1918–21 formellt hindrat gruppen från att rösta i allmänna val; icke desto mindre har det funnits flera omständigheter av olika karaktär som hindrat många samer från att utnyttja sin rösträtt.

Under de senaste decennierna har det gjorts stora insatser för att kartlägga samernas politiska historia i Sverige. Denna forsknings huvudinriktning har varit att med utgångspunkt i samerna som grupp undersöka olika aspekter av deras politiska situation över tid.² Inom den mer teoretiskt intresserade forskningen har framförallt makt- och postkoloniala perspektiv varit rådande, och forskare har studerat bland annat hur föreställningar och diskurser kring samerna inom exempelvis vetenskapen bidragit till att marginalisera dem i termer av politisk makt.³ Sammantaget har dessa kunskapsintressen gjort att samernas relation till rösträtten efter 1921 hamnat i skymundan. Rolf Sjölin och Ulf Mörkenstam utgör med sina historiska studier av samers politiska rättigheter ett undantag.⁴

Detta kapitel utgår från samerna som väljargrupp för att undersöka hur uteslutningsmekanismer av olika slag kunde produceras och samverka

med politisk marginalisering som resultat, under den allmänna och lika rösträttens första tid i Sverige. För att göra det använder jag mig av begreppshistoriska och demokratiteoretiska verktyg. Dessa teoretiska perspektiv manar oss att inte ta för givet vad den allmänna rösträtten betydde för de historiska aktörerna, utan att istället undersöka just detta.⁵ Fokus ligger på de tre första decennierna efter rösträtsreformerna 1918–21.

Tvångsåtgärder och politisk mobilisering

De första decennierna på 1900-talet präglades av en frenetisk aktivitet inom det samepolitiska området. Frågor om hur, i vilken omfattning, och av vem renskötsel skulle bedrivas, samt hur samernas skolundervisning och fattigvård skulle organiseras utreddes i det närmaste konstant av olika myndigheter. Detta gjorde behovet av politisk organisation från samernas sida alltmer kännbart, och både i Sverige och Norge skedde en mobilisering och politisk organisering bland samer. I flera omgångar startades riksomfattande organisationer, det organiserades landsmöten och startades tidskrifter. Fram växte en samisk offentlighet med samisk press, en infrastruktur för politiska möten, och profilerade aktivister, exempelvis Elsa Laula, Torkel Tomasson och Gustav Park, som också fick visst genomslag på riksplanet. Efter en första intensiv men snabbt övergående period med grundandet av Lapparnes centralförbund och *Lapparnes egen tidning* 1904, tog den samiska politiska mobiliseringen fart mot slutet av 1910-talet. År 1918 organiserades ett landsmöte för samiska frågor, och en ny tidskrift, *Samefolkets egen tidning*, grundades.⁶

Förutom sakfrågorna kring renskötsel och skolutbildning var också de mer principiella politiska frågorna viktiga i denna rörelse. Många var missnöjda med den myndighet som skötte samefrågorna i Sverige, Lappväsendet, och som på olika sätt aktivt motarbetade den samiska politiska organiseringen.⁷ Lappväsendet och samepolitiken dominerades av en

◀ Övre bilden: Eftersom renskötseln länge krävde att utövarna flyttade med renarna på hösten var det för många samer omöjligt att ta sig till rätt vallokal på valdagen. Tuorpons sameby 1968. ▶ Nedre bilden: Under flera decennier var det enda sättet att rösta att inställa sig i en viss vallokal på ett visst datum, som här i Gävle på valdagen 1944. Undantag gjordes endast för några få yrkesgrupper.

▲ Under 1900-talets första decennier började de svenska samerna organisera sig politiskt. Samiskt landsmöte i Östersund i februari 1918. Fotot taget framför rådhuset.

patriarkal syn på samerna som politiskt omogna och i behov av styrning uppifrån. Ett exempel på hur politik som påverkade många samers liv i grunden kunde bedrivas utan deras medverkan är de tvångsförflyttningar som genomfördes under 1920- och 1930-talen. I samband med unions-upplösningen mellan Sverige och Norge 1905 hade de samer som varje år flyttade över vad som nu blivit en nationsgräns plötsligt blivit ett utrikespolitiskt problem. Detta löstes utan hänsyn till samernas åsikter eller intressen, genom att man under 1920-talet inledde tvångsförflyttningar av samer som flyttade över gränsen mot Norge på somrarna. Dessa tvångsförflyttningar, som ofta skedde utan att de som förflyttades fick tydlig information om vad som skedde, pågick fram till 1930-talet och har skapat bestående problem och trauman i många samiska familjer och samhällen.⁸

► Första numret av *Samefolkets egen tidning* i november 1918.

Den samiska rörelsen drev frågor om samernas politiska situation. Landsmötet i Östersund 1918 ställde exempelvis krav på ökat inflytande för samerna i frågor som rörde dem. Bland annat ville man att samiska representanter skulle inkluderas i den övergripande statliga utredning, den så kallade lappkommittén, som då pågick. Detta beviljades, men representanterna fungerade enbart som ett slags konsulter och fick inte delta i viktiga beslut. Carl Lindhagen, vid denna tid vänstersocialist, tog upp frågan i riksdagen och fick där gehör för att samiska representanter skulle delta i huvudkommitténs arbete. Det tog emellertid tid att välja ledamöter, och när dessa till slut fanns på plats var mycket av utredningsarbetet redan gjort. Dessutom fortsatte kommittén att hålla de samiska representanterna utanför viktiga beslutsprocesser.⁹

På en mer övergripande nivå kan man se att de samepolitiska diskussionerna och striderna vid denna tid präglades av två olika sätt att förhålla

sig till den samiska befolkningen. Vid tiden för rösträttsreformerna 1918–21 dominerade den hållning som menade att samerna måste förmås att fortsätta leva på ett sätt som man från svenskt myndighetshåll uppfattade som ursprungligt. Denna inriktning, ofta kallad lapp-ska-vara-lapp-politiken, byggde på föreställningen att samerna skulle degenerera och dö ut om deras näringsverksamhet, institutioner och materiella villkor moderniserades för mycket. Här innefattades ett spektrum av åsikter i fråga om hur mycket och vilka delar av det moderna samhället samerna skulle få ta del av.¹⁰ Denna syn utmanades av stora delar av den samiska rörelsen och med dem allierade politiker, främst Carl Lindhagen, som istället för att se samerna som i grunden och med nödvändighet omoderna menade att också den samiska kulturen var inbegripen i samhällets allmänna modernisering. Man ifrågasatte ambitionen att hålla samerna kvar i en (föreställd) svunnen tid, och Lindhagen undrade, med en drastisk formulering, varför ”endast vi svenskar skola få bli förvekligade”.¹¹ Denna konfliktlinje kom till uttryck i frågor som hur renskötelsen skulle regleras, hur skolutbildningen skulle organiseras, men också i fråga om samernas plats i det politiska systemet.

Samiska rösträttsproblem

Statistiska Centralbyrån, SCB, redovisade separat antalet ”lappar” i röstlängderna från valen efter rösträttsreformen 1909 och fram till 1924 (det sista året var redovisningen ofullständig). Man samlade också in och redovisade uppgifter om samiskt valdeltagande och hur många som ströks ur röstlängden på grund av de olika formella rösträttshindren.¹² Denna statistik berättar två för oss intressanta saker. Dels att det redan före rösträttsreformerna 1918–21 fanns ett intresse från myndigheternas sida för i vilken utsträckning just samer som grupp röstade (under perioden fram till 1924 tycks denna kategori ha innefattat både renskötande och icke-renskötande personer), vilket kommenterades med att ”det icke torde sakna sitt intresse att äga kännedom om, i vilken utsträckning lappbefolkningen ägt politisk rösträtt”.¹³ Dels att de svenska samerna, att döma av valstatistik och röstlängder, i mycket liten utsträckning deltog i valen till

andra kammaren under de första decennierna efter den så kallat allmänna rösträtts införande. Det är belagt och välkänt att svenska samer, så långt det går att spåra i arkiv och statistik, i mindre utsträckning deltog i allmänna val jämfört med såväl andra svenskar i allmänhet, som andra svenskar på landsbygden och andra svenskar i samma kommuner.¹⁴ Sammantaget är det alltså tydligt att det redan vid 1920-talets början var känt att samer i mindre utsträckning utövade sin rösträtt. Skälen till det låga valdeltagandet är svåra att exakt slå fast, men det tycks åtminstone ha funnits både praktiska och administrativa hinder för dem att utöva sin rösträtt.

Vi börjar med de administrativa. I valen från och med 1921 tycks samer som grupp inte ha haft några formella hinder att utöva rösträtt.¹⁵ Dock fanns det regionala omständigheter som gjorde att många aldrig ens hamnade i röstlängderna. Särskilt drabbade av detta var av allt att döma samerna i Jämtland. Där hade i mitten av 1700-talet särskilda ”lappförsamlingar” skapats, för att se till samernas andliga behov. Dessa församlingar var icke-territoriella, och fungerade som en parallell administrativ indelning till de ordinarie församlingarna och socknarna. ”Lappförsamlingarna” hade inga kyrkoråd eller föreskrivna kyrkostämmor, och samerna kunde därför inte påverka frågor om kyrka eller skolutbildning. Vid kommunreformen 1862 tycks denna parallella administrativa indelning ha fått effekten att samerna i Jämtland varken blev skrivna i församlingar eller kommuner, och därför inte heller kom att delta i vare sig kyrko- eller kommunalstämmor.¹⁶ För vårt vidkommande är emellertid det mest anmärkningsvärda att de jämtländska samernas administrativa försvinnande också verkar ha betytt att många aldrig upptogs i röstlängderna.¹⁷ Ända in på 1930-talet skapade lappkommunerna i Jämtlands län oklarheter kring samernas kommuntillhörighet, och tycks därmed ha försvårat eller till och med omöjliggjort deras deltagande i allmänna val.

Exakt hur och varför detta glapp uppstod och tilläts fortleva är svårt att fastställa, bland annat eftersom frågan tycks ha varit omgärdad av osäkerhet också för berörda myndigheter. Ett exempel på detta är då frågan diskuterades i en statlig utredning från 1924 om organisationen av fattigvård för samerna. Här sägs att de jämtländska samerna från och med 1912

mantalsskrivits, men att detta fått ske i särskilda längder, och att ”det är ovisst, om ett sådant medgivande haft stöd i författningarna”.¹⁸ Osäkerheten skulle kunna tyda på att Jämtlandssamernas försvinnande var oavsiktligt. Det väsentliga är emellertid att problemet med de jämtländska samernas mantalsskrivning var känt av myndigheterna sedan början av den så kallat allmänna rösträttens historia. I SCB:s befolkningsstatistik för 1919 påpekades att ”om de s.k. lappförsamlingarna i Jämtlands län är av K. M:ts befallningshavande [länsstyrelsen] uppgivet, att de icke bilda särskilda kommuner och ej heller ingå i någon annan kommun och sålunda ej deltaga i några allmänna val”.¹⁹ Samma år lyftes det under en debatt i riksdagens första kammare att saken borde utredas.²⁰ Ändå bestod problemet ända in på 1930-talet. Med Rolf Sjölin's ord innebar lappförsamlingarnas fortlevnad att de flesta samer i Jämtland ”medvetet eller omedvetet hållits utanför fullständiga politiska rättigheter”.²¹ Under den allmänna rösträttens två första decennier var samernas medborgerliga status alltså ofullständig i Jämtland, och detta med myndigheternas goda minne.

I slutet av 1930-talet fick Kammarkollegiet i uppdrag att utreda frågan om ”lappförsamlingarna” och vilka effekterna kunde tänkas bli om de avskaffades.²² I denna process inhämtades också synpunkter från vissa av medlemmarna i församlingarna, liksom från deras präster, och det visade sig då att församlingarna uppskattades av många samer eftersom de skapade gemenskap.²³ Det är av dessa svar att döma också tydligt att frågorna om ”lappförsamlingarna” och mantalsskrivningen uppfattades ha att göra med samernas politiska situation, men då i första hand i fråga om prästval och kyrkostämmor. Vid ett möte med medlemmar i Frostvikens lappförsamling 1940 uttryckte emellertid Jonas Åhrén, en samisk aktivist med lång erfarenhet, att frågan borde ses i ett större sammanhang och att ”lappförsamlingarnas” upplösning kunde ”innebära ovedersägliga förbättringar. Bl.a. komme indirekt den skiljemur, som rasgränsen ofta måste innebära, alltmer att utplånas.”²⁴ Lappförsamlingarna avskaffades slutligen 1942.²⁵ Problemet med de jämtländska samernas frånvaro ur röstlängderna torde då ha upphört.

Rösträtten som praktisk möjlighet

Förutom de administrativa hindren för samer att utöva sin rösträtt (särskilt i Jämtland) fanns också praktiska hinder. I 1866 års riksdagsordning hade det slagits fast att den röstberättigade som ville delta i val till riksdagens andra kammare undantagslöst måste inställa sig personligen i rätt vallokal på valdagen. För många renskötare var detta i det närmaste omöjligt, eftersom de under höstarna befann sig på flytt med renarna och svårigen kunde ta sig till en ofta avlägset belägen vallokal på en bestämd dag. Denna fråga uppmärksammades för vad som tycks ha varit första gången i en debatt i riksdagen 1930 som vi ska återkomma till längre fram. Frågan gällde samernas politiska status, och högerpolitikern Jöran Grapenson påpekade att ”lapparnas möjligheter att utöva sin rösträtt äro emellertid rätt begränsade”, på grund av att de vid tiden för val vistades i ”de väglösa fjälltrakterna”, och att det därför var förståeligt att de ”under sådana förhållanden icke ha lätt att utöva sin rösträtt vid riksdagsmannavalet”. Grapenson föreslog (i strid med det förslag debatten handlade om) att problemet skulle lösas genom att samerna medgavs ”rätt till valsedelsförsändelser på samma sätt som för vissa andra medborgargrupper”.²⁶ Förslaget ledde emellertid ingen vart, och det skulle dröja 19 år innan frågan kom upp igen. År 1949 inledde en grupp folkpartister en liten kampanj för samernas möjligheter att rösta på postanstalt före valdagen, och efter tre års motionerande ledde kampanjen till att riksdagen, i strid med konstitutionsutskottets, KU, upprepade avrådan, beslutade att renskötande samer skulle få rösta i förtid.²⁷ Trots detta riksdagsbeslut blev förtidsröstning specifikt för renskötare aldrig verklighet.

När röstning på annat sätt än på den utsatta dagen och i den utsedda vallokalen lyftes i fråga om de renskötande samerna var frågan inte ny. Tvärtom hade de praktiska aspekterna kring röstandet spelat en viktig roll redan i debatterna kring rösträtsreformerna 1918–21. Frågan om den praktiska möjligheten att utöva rösträtt hade dessutom under 1900-talets första decennier ofta uppfattats som något mer än en ren praktikalitet att lösa: den hade haft principiell karaktär. I synnerhet var frågan ett ständigt tema när förslag om kvinnlig rösträtt drevs och diskuterades i riksdagen.

När kvinnlig rösträtt och valbarhet diskuterades 1912 anfördes exempelvis denna praktiska sida av valen som en oupplöslig del av frågan om utökad rösträtt. För hur var det egentligen tänkt att det skulle gå till för ”hustrun att vid samma tid som mannen avlägsna sig från hemmet och lämna vården av hushåll och barn för att utöva sin valrätt”, i synnerhet på landsbygden där det tog lång tid att ta sig till och från vallokalen?²⁸ Frågan återkom flera gånger de kommande åren, åtminstone 1914, 1917 och 1918. I ett utlåtande från 1917 menade KU att kvinnlig rösträtt inte kunde införas innan de praktiska problemen var lösta, eftersom en sådan lag annars i praktiken snarare än rösträtt för kvinnor skulle innebära rösträtt för kvinnor i städerna.²⁹

De praktiska aspekterna av röstningen behandlades utförligt i en proposition 1919, som ledde till att det blev möjligt för gifta personer att lämna varandras valsedlar i vallokalen, och för vissa yrkesgrupper att rösta i förväg via post.³⁰ Propositionen etablerade också ett inflytelserikt synsätt på rösträtten, där den praktiska möjligheten att utöva denna rätt ingick som en viktig aspekt. I propositionen noterades att rösträtt utan personlig inställelse under decenniet ”icke blott framträtt såsom ett önskemål i allmänhet” för dem som är förhindrade på grund av tjänsteutövning, ”utan därjämte uppställts såsom ett krav, vars tillgodoseende borde ingå i den valrättsorganisation, som med den kvinnliga rösträtten bleve genomförd”. Allmän och lika rösträtt hade alltså en praktisk sida som inte kunde ignoreras. Den liberale justitieministern Eliel Löfgren uttryckte detta tydligt: ”tillerkänner staten medborgarna politisk rösträtt, synes det vara ett fullt berättigat krav, [...] att den gör det möjligt för den ena medborgargruppen likaväl som för den andra att också verkligen utöva sin rösträtt”. Utvidgningen av rösträtten måste åtföljas av förbättrade möjligheter att praktiskt utöva den.³¹ Som vi ska se kom denna princip emellertid inte att gälla alla.

När frågan om praktiska rösträttshinder restes för samernas vidkommande på 1920-talet, i slutet av 1940-talet och början av 1950-talet, var det alltså en fråga som diskuterats många gånger tidigare, och som då setts som en integrerad del av rösträtten som sådan. I diskussionerna 1949–1951 försökte de liberaler som drev frågan om samernas förtidsröstning

att återopa samma princip som Löfgren etablerat 1919 (om än utan att hänvisa till honom) och som knöt samman principiell och praktisk rösträtt. I motionen 1949 skrev de exempelvis att ”reglerna för medborgarnas deltagande i allmänna val böra i ett demokratiskt samhälle vara så utformade, att de ej blott möjliggöra valdeltagandet utan även befordra detsamma”.³² Och 1950, någon nyans starkare: ”i ett demokratiskt samhälle böra reglerna för medborgarnas deltagande i allmänna val vara så utformade, att så många som möjligt kunna delta, men även stimulera till ett så livligt deltagande som möjligt”.³³

Vilka medborgargrupper skulle då medges undantag från principen om personlig inställelse? Den frågan restes redan innan den allmänna och lika rösträtten infördes i Sverige, och har sedan återkommande diskuterats ända fram till 1982, då förtidsröstningen öppnades för alla som själva fann sig förhindrade att rösta på valdagen.³⁴ Som redan nämnts etablerades i samband med de stora rösträttsreformerna två undantag från principen från 1866 om personlig inställelse på rätt dag: äkta make-röstning och röstning via post före valdagen för vissa yrkesgrupper. I propositionen från 1919 identifierade Eliel Löfgren ett principiellt vägval: antingen skulle alla som behövde det, alla med ”laga förfall”, få förtidsrösta, eller så skulle enbart de som inte kunde ta sig till vallokalen på grund av sitt yrke få den möjligheten. Löfgren menade att den förra principen visserligen vore mest konsekvent, men att en sådan princip skulle bli svår att omsätta i praktiken.³⁵ Riksdagen gick också på denna linje, och förtidsröstning kom därmed för lång tid framöver att bli ett privilegium förunnat vissa yrkesgrupper. Specifikt gällde detta personer som arbetade vid järnvägen, i post- eller tullverket, i lots- eller fyrväsendet, som utövade militärtjänst, var sjömän till yrket, deltog i fiske i öppen sjö, eller på något annat sätt tillhörde besättningen på ett fartyg.³⁶ Fram till 1937 skedde detta genom en särskild valförsändelse, ett komplicerat förfarande där väljaren i förväg skickade sin valsedel i ett särskilt kuvert direkt till sammanräkningsmyndigheten tillsammans med en ifylld och bevittnad blankett som angav skälen till att och omständigheterna under vilka förtidsrösten avgivits. År 1937 ersattes denna procedur med möjligheten för vissa yrkesgrupper att lämna sin valsedel under 18 dagar före valen till

andra kammaren. Det infördes också en möjlighet att lämna sin röst i ett annat valdistrikt än det där man var skriven.³⁷

Att yrkesgrupper blev den typ av medborgargrupp som kunde få möjlighet att förtidsrösta gjorde att krav på förtidsröstning genom decennierna har formulerats just genom att åberopa status som yrkesgrupp: personal och makar till personal vid svenska beskickningar och konsulat; studerande vid rikets universitet, högskolor och seminarier; och telegrafverkets personal är exempel på yrkesgrupper som med varierande resultat föreslagits.³⁸ Principen att undantag från inställelseprincipen skulle beviljas just yrkesgrupper, och inga andra grupper, har hållits högt av KU, som avstyrkt många försök att öppna möjligheten till förtidsröstning för andra väljargrupper, exempelvis de som bodde längre än fem kilometer från vallokalen eller var tvungna att komma dit sjövägen.³⁹ En annan grupp som återkommande och förgäves fördes fram i detta sammanhang var de som på valdagen var för sjuka för att kunna ta sig till vallokalen.

Eftersom yrkesgrupper var det undantag som tilläts blev det viktigt också för de som drev frågan om samernas förtidsröstning att göra gällande att samerna skulle betraktas som just en yrkesgrupp – renskötare – och att det var som sådan de borde få möjlighet att rösta via post före valdagen.⁴⁰ Det var också de renskötande samernas status som klart avgränsad yrkesgrupp som motståndarna till förslaget bestred. KU hänvisade exempelvis i sitt utlåtande 1950 till ”svårigheten att klart avgränsa den kategori lappar varom i motionen är fråga – uttrycket nomadiserande lapp har ingen enhetlig innebörd i skilda författningar”.⁴¹

Ändå gick riksdagen året därpå emot utskottet och beslutade ge renskötande samer rätt till förtidsröstning. Efter beslutet infördes en försöksverksamhet med tillfälliga poststationer ledd av länsstyrelsen i Norrbotten.⁴² Lappfogdar i berörda områden fick komma in med synpunkter på frågan om de praktiska möjligheterna för samer att rösta i val till andra

- Undantag från kravet på att rösta på plats i en viss vallokal gjordes länge endast för några få yrkesgrupper, exempelvis sjömän, eller de som utövade sin militärtjänst. Bilden visar ett fingerat riksdagsmannaval under en lektion i medborgarkunskap på Stockholms örlogstation på Skeppsholmen 1948.

kammaren, men inga samer, samiska representanter eller organisationer tycks ha erbjudits denna möjlighet. Det är illustrativt för samernas politiska situation att de inte själva fick komma till tals när frågan om deras politiska rättigheter och möjligheter utreddes. I flera remissvar påpekades emellertid de fortsatta problemen att rösta för många av samerna.⁴³ I brev från lappfogdar intygades att möjligheten till poströstning underlättat röstandet för många samer i deras valdistrikt, särskilt de som befann sig i fjällen med renarna under höstarna, men att andra inte hade några särskilda svårigheter att ta sig till valställena.⁴⁴

Processen med förtidsröstningen drog dock ut på tiden, och Justitie-departementet inledde en utredning av frågan. År 1952 ställde de riksdagsledamöter som drivit frågan om renskötarnas möjlighet till förtidsröstning en fråga till justitieministern, socialdemokraten Herman Zetterberg, som i andra kammaren svarade att ingen av de remissinstanser som uttalat sig ansåg att det var nödvändigt med förtidsröstning för renskötare. Istället skulle man dela upp en del valdistrikt och inrätta nya postanstalter på vissa avses belägna orter, liksom ett konsulat i Norge, där renskötande väljare på själva valdagen kunde lämna sin valsedel. På så sätt skulle man också slippa ändra i lagen. En av folktopisterna bakom motionerna svarade att det hade varit bättre med en lagändring som tillät renskötarna att rösta upp till 18 dagar före valdagen, men att de åtgärder som vidtagits ändå var positiva.⁴⁵

Frågan landade slutligen i den valutredning som tillsattes 1955, och som i ett av sina betänkanden argumenterade för att renskötare trots allt inte borde ingå bland de yrkesgrupper som fick förtidsrösta, eftersom deras villkor inte skiljde sig tillräckligt tydligt från andra avlägset boende väljares.⁴⁶ I valutredningens interna material radades emellertid fler skäl upp. Om renskötare skulle få förtidsrösta måste det enligt principerna i lagstiftningen vara på grund av att de var förhindrade genom sitt yrke. Enbart de som ”driver renskötsel såsom förvärvsarbete” borde då få denna möjlighet. Av dessa var många gifta, och kunde då rösta genom äkta make-röstning. Efter att de gifta räknats bort var det inte särskilt många kvar, menade Justitiedepartementet, så förslaget berörde i slutänden bara ett fåtal personer. Dessutom var det så att möjligheten att

förtidsrösta ”sannolikt ändå icke skulle möjliggöra för vederbörande att rösta” eftersom det var svårt att få tag på röstlängdsutdrag och valsedlar, och krångligt också att ta sig till postanstalten. Till på köpet hade renskötelsen förändrats så att allt fler också bland renskötarna numera var bofasta.⁴⁷ Resultatet av ansträngningarna för att ge renskötande samer rätt att förtidsrösta blev alltså att vissa valdistrikt gjordes om så att väljarna skulle få närmare till ordinarie valställe, men i strid med riksdagsbeslutet 1951 infördes aldrig någon förtidsröstning för samerna.⁴⁸

Att renskötare aldrig gavs tillåtelse att förtidsrösta är anmärkningsvärt sett i relation till samepolitikens inriktning på att vidmakthålla deras flyttande. Lappväsendet bekämpade aktivt de förändringar som initierades på vissa håll inom den samiska rörelsen för att skapa större möjligheter för bofasthet.⁴⁹ Också skolpolitiken för samiska barn inriktades helt på att forma dem för ett liv som flyttande. Samtidigt som den svenska samepolitiken under den tid som behandlas här hade som övergripande mål att få samerna att behålla en nomadisk livsstil underlät man systematiskt att låta renskötarna få tillgång till de praktiska arrangemang som fanns etablerade för att möjliggöra röstande för yrkesgrupper med särskilda hinder.⁵⁰

Samisk representation som historisk fråga

Rösträtten är nära knuten till andra demokratiska begrepp; ett av dem är representation. Många av de historiska aktörer som engagerade sig i frågan om samernas praktiska och administrativa rösträttshinder såg dessa problem som just en representationsfråga. Vad representation är, hur den fungerar, och under vilka villkor den uppstår rådde det emellertid delade meningar om. Med hjälp av ett begreppshistoriskt perspektiv på just politisk representation kan vi därmed undersöka en annan aspekt av samernas rösträtt och den svenska demokratin.

Representation betraktas av många idag som en naturlig del av ett demokratiskt styrelseskick, men historiskt sett har demokratin och representationen olika ursprung och delvis separata historier.⁵¹ I fråga om den svenska demokratin föregick representationen den allmänna rösträtten rent kronologiskt, på så sätt att riksdagen fanns långt innan det att dess

◀ Den samiska läraren, författaren och politiska aktivisten Karin Stenberg (1884–1969) tillsammans med Carl Lindhagen, cirka 1919. Stenberg var en av dem som tidigt arbetade för att förstärka samernas ställning inom det politiska systemet.

ledamöter tillsattes genom val med allmän rösträtt, och redan under denna period gjorde den anspråk på att vara representativ.⁵² Det som hände i och med rösträttsreformerna 1918–21 var att den politiska representationen demokratiserades. Just kombinationen av representation och demokrati var en avgörande begreppslig nyhet under den franska revolutionen.⁵³ Representation är den politiska idé eller det begrepp genom vilket det blir möjligt att föreställa sig att folket representeras av de styrande, och därigenom att med legitimitet hävda att det är folket som styr när en viss regering styr.⁵⁴ Representativ demokrati bör alltså inte betraktas som blott ett sätt att praktiskt arrangera ett demokratiskt styrelseskick, och inte heller som ett slags andrahandsalternativ till den verkliga, direkta, demokratin.⁵⁵ Den representativa demokratin är ett styrelseskick i egen rätt som utmärker den politiska moderniteten. Men hur relationen mellan politisk representation och praktiker som röstande egentligen ser ut är sådant som historiens och vår egen tids politiska aktörer har olika åsikter

om. Representation ska här alltså inte förstås som en analytisk kategori med en fixerad betydelse, utan som ett omstritt begrepp, en kategori som de historiska aktörerna försökte definiera på olika sätt, med skilda politiska syften.

Parallellt med den diskussion om förtidsröstning som lösning på samernas rösträttsproblem som behandlats ovan drevs ett annat förslag på hur samernas politiska status skulle stärkas, nämligen genom att de skulle få en eller två särskilda representanter i riksdagen. Redan 1920 motionerade Carl Lindhagen för en grundlagsändring som skulle innebära att "lappbefolkningen eller samefolket berättigas att, oavsett representationssättet i övrigt, insätta en representant i vardera kammaren eller åtminstone en representant i andra kammaren".⁵⁶ Lindhagen nämnde inte explicit samernas problem att rösta i detta sammanhang, men hänvisade till deras generellt svaga politiska ställning och små möjligheter till inflytande. Deras flyttningar hade gjort dem "beroende av de svenska ämbetsmännens och statsstyrelsernas välvilja". Samerna hade inte blivit representerade i det svenska politiska systemet: "någon egen talan ha de icke kunnat föra med tillbörlig insikt och verkan, någon representant för dem i riksdagen har icke förekommit. De ha varit övergivna och överlämnade tämligen godtyckligt åt skickelserna."⁵⁷

Lindhagens förslag mötte starkt motstånd, både i KU och i riksdagen (men också en del entusiasm), och på motionen följde en intensiv debatt. 1930 upprepade Lindhagen sitt förslag, vilket utlöste ytterligare en riksdagsdebatt i frågan.⁵⁸ Dessa båda debatter följde ett mönster där högern och majoriteten i KU i princip var emot en särskild samisk representation, medan socialdemokrater, vänsterpolitiker och liberaler argumenterade för. Det intressanta med detta är att dessa positioner tydligt stödde sig på varsitt representationsbegrepp som i stort motsvarar statsvetaren Richard S. Katz två kriterier för att bedöma representativitet. Det första är kvalitativt och utgår från hur sammansättningen i den församling som ska vara representativ faktiskt blir i förhållande till de grupper, intressen och åsikter man anser bör vara representerade. Det andra kriteriet är kvantitativt och fokuserar på förhållandet mellan antalet röster och antalet platser i församlingen.⁵⁹ Som vi ska se i det följande fångar dessa kriterier väl de

två representationsbegrepp som stod mot varandra i debatten om samisk representation i riksdagen på 1920- och 1930-talen.

Det huvudsakliga argumentet mot Lindhagens förslag var att det skulle bryta mot den rådande representationsprincipen i riksdagen, nämligen, som det hette i KU:s utlåtande, ”den numeriska princip, som för närvarande undantagslöst ligger till grund för den svenska riksdagens sammansättning”.⁶⁰ En särskild samisk representant skulle innebära att de tilldelades representation utöver sin ”folkgrupps numerära styrka”.⁶¹ Motståndarna framhöll gång på gång att denna representationsprincip inte fick frångås. Detta argument liknar Katz kvantitativa representativitetskriterium, där det avgörande är förhållandet mellan antalet röster och platser i parlamentet.⁶² I debatten 1920 betonade förespråkarna för detta representationsbegrepp också representationens enhetsskapande funktion. En samisk representant i riksdagen vore ”att bryta sönder den nu enhetliga formen för vår representation”, som liberalen Mauritz Hellberg uttryckte det.⁶³ Representationen sågs som en helhet som måste ordnas efter en enda princip, i annat fall skulle den slås sönder. Att tillåta en särskild samisk representant vore att förändra den politiska representationen, riksdagen, i grunden. ”Jag kan ju väl förstå”, argumenterade första-kammarledamoten och högermannen Sam Clason,

att somliga vilja ha representationen ordnad efter andra principer; de kunna vilja ha representationen ordnad efter intressegrupper eller andra grupper. Nåväl, gå då in på det problemet och tag upp det i hela dess omfattning, men kom icke och försök att taga ut en liten, liten folkgrupp som denna under framhävande av att den skulle ha sina särintressen, som behöva särskilt representeras.⁶⁴

KU oroade sig också över att samisk representation i riksdagen skulle öppna för andra, ”av speciella intressen och särskilda levnadsförhållanden sammanbundna befolkningsgrupper” som också skulle kräva representation utöver sin ”folkgrupps numerära styrka”.⁶⁵ Om den numeriska principen väl brutits skulle vidare splittring inte kunna hejdas.

Lindhagens förslag om samisk representation i riksdagen röstades ned, men beslutet var inte enhälligt, och också inom KU fanns de som tyckte

att riksdagen borde gå vidare med frågan. När diskussionen återkom 1930 blev också denna gång det representationsbegrepp som betonade en enda representationsprincip, nämligen en strikt numerisk relation mellan ett bestämt antal väljare och en representant, ett avgörande skäl för KU att motsätta sig motionen. Inte heller denna gång gick förslaget igenom i riksdagen. Utskottet underströk på nytt att representation måste ske på ett enhetligt sätt: ”principen om riksdagen såsom en representation för nationen i dess helhet skulle i viss mån åsidosättas genom införande av särrepresentation för lappbefolkningen, som för närvarande, i avseende på politisk rösträtt och valbarhet, är likställd med andra svenska medborgare”.⁶⁶ Representationen beskrevs ånyo som odelbar, i meningen att den enbart kunde fungera i enlighet med en princip. Den politiska representationen syftade till att skapa enhet genom att representera på ett enhetligt sätt. I första kammaren argumenterade högerpolitikern Karl Johan Ekman på ett liknande sätt:

att bereda dessa lappar en alldeles särskild representation vid sidan om övriga folkrepresentanter, det skulle betyda, att principen om riksdagen såsom en representation för nationen i dess helhet i viss mån skulle åsidosättas. Jag tror inte vi böra inslå på den vägen, det vore att splittra sönder folket i olika nationer; riksdagen bör vara det gemensamma och på ett och samma sätt tillkomna uttrycket för nationen i dess helhet.⁶⁷

Så länge man höll på den numeriska principen, menade Ekman, kunde ingen hävda, som Lindhagen försökt göra, ”att lapparna lidit någon orätt i fråga om representationen i svenska riksdagen. Så förhåller det sig ju inte. De ha samma rättigheter att välja och samma valbarhet som andra svenska medborgare.”⁶⁸

Detta kvantitativa och enhetscentrerade representationsbegrepp stod emellertid inte oemotsagt. Både 1920 och 1930 hävdade de som förespråkade en eller två särskilda samiska representanter i riksdagen ett annat representationsbegrepp, mer i linje med Katz kvalitativa kriterium, där representativiteten avgörs av hur väl vissa grupper eller intressen faktiskt blir representerade i en församling. I andra kammaren gav exempelvis socialdemokraten Albert Zander uttryck för ett sådant synsätt när han

påpekade att den samiska befolkningen av tekniska skäl förblev orepresenterad i riksdagen:

lapparna äro på grund därav, att de dels utgöra ett fåtal, jämfört med landets övriga befolkning och dels äro spridda inom flera provinser, urständsatta att genom tillämpning av den rösträtt, som eljest gäller, på något sätt bliva representerade.⁶⁹

Ivar Vennerström, också han (vid denna tid) socialdemokrat, stödde sig på ett liknande kvalitativt representationsbegrepp när han påpekade att den numeriska principen inte var allt. Det fanns också

litet högre värden än att bara räkna siffror och bråkdelar av individer. Jag undrar, om det inte vore skäl att knyta denna lilla minoritet litet närmare samman vid det svenska samhället. För närvarande äro de ingenting annat än ett slags medborgerliga lösdrivare med såväl skyldigheter som rättigheter, och jag tror, att det svenska samhället självt skulle vara betjänt av att knyta denna, nationella minoritet en liten smula närmare sig.⁷⁰

Vennerströms inlägg exemplifierar vidare att också företrädarna för detta kvalitativa representationsbegrepp såg enhetsskapande som en viktig funktion för representationen. Förstakammarledamoten och liberalen John Almkvist gav uttryck för en liknande syn när han 1920 argumenterade för att en särskild samisk representant skulle överbrygga det utanförskap som drabbat samerna, och därigenom leda till större gemenskap och enhet mellan samer och övriga svenskar. Han betonade också den demokratiska dimensionen av samernas utanförskap:

ett av lapparnas förnämsta argument mot den hittills förda rikspolitiken i frågor, som angå dem, är att de icke betraktas såsom svenskar utan såsom en nation för sig, som skall hållas nere och kringgärdas av snäva lagar. En väsentlig del av det berättigade, som för närvarande ostridigt ligger i detta påstående, skulle undanröjas, om de erhöle representationsrätt i riksdagen.⁷¹

Andra gången förslaget diskuterades i riksdagen framförde Lindhagen själv ett liknande argument. En egen representant skulle knyta samerna

starkare till det övriga Sverige, och därmed leda till mer enhet, inte tvärtom: ”en representationsrätt bör också höja lapparnas självkänsla samt binda dem vid landet med större förtroende”.⁷² Lindhagen exponerade också med karaktäristisk slagfärdighet vad som skulle kunna betraktas som en inre motsättning i KU:s påstående att en samisk representant skulle åsidosätta ”principen om riksdagen såsom en representation för nationen i dess helhet”, det vill säga det jag kallar ett kvantitativt representationsbegrepp.⁷³

En representant för lappbefolkningen skulle ju insättas just för att nationen i sin helhet skulle bli realiter representerad, och då ramlar utskottet tillbaka från denna naturståndpunkt för att säga: Om ni låta dem bli orepresenterade, så blir hela nationen representerad. Guds fred, yxskaff!⁷⁴

Både 1920 och 1930 argumenterade vänsterpolitiker och liberaler alltså för att representationen kunde skapa större enhet i landet just genom att den enda och enhetliga numeriska principen frångicks och särskild representation inrättades. Att representera skillnad kunde skapa gemenskap och enhet.

Samernas svaga politiska status uppmärksammades också i dessa debatter, och representationsfrågan knöts därmed tydligt till röstningen. Som tidigare nämnts påpekade högerpolitikern Jöran Grapenson i debatten 1930 samernas svårigheter att ta sig till vallokalen, och han föreslog att detta problem snarare än att lösas genom förändrad representation skulle hanteras genom att deras möjligheter att faktiskt rösta underlättades. Samerna skulle medges ”rätt till valsedelsförsändelser på samma sätt som för vissa andra medborgargrupper”.⁷⁵ Socialdemokraten Albert Zander satte i debatten i andra kammaren 1920 samernas representationsfråga i relation till en större process i riktning mot utjämning av politiska skillnader i samhället. Förslaget borde enligt Zander ses som en del av denna strävan, ”vi ha ju genom författningsändringen försökt taga bort de skillaktigheter, som förut förefunnos mellan olika klasser i vårt folk, för att på så vis utjämna dessa skilda klasser och bättre låta människovärdet komma till sin rätt”.⁷⁶

Problemet att valsystemet inte bara gjorde det svårt för samerna att praktiskt kunna rösta, utan också att bli representerade i det politiska

◀ Karin Stenbergs och Valdemar Lindholms stridsskrift *Det är vår vilja. En vädjan till den svenska nationen från samefolket*, utgiven 1920.

systemet, diskuterades också i den framväxande samiska offentligheten. I den samepolitiska stridsskriften *Det är vår vilja. En vädjan till den svenska nationen från samefolket* skrev den samiska aktivisten Karin Stenberg tillsammans med journalisten och författaren Valdemar Lindholm att ”nu ha vi ju, gudbevars, rösträtt vid riksdagsval – en del av oss – men det är endast på papperet. Det finns intet valdistrikt, där våra röster kunna bli värda något”. De menade vidare att ”det proportionella valsättet med dess stora valkretsar omöjliggör för ett folk, som är så fåtaligt och likväl spriddt över så stort område, att göra sina röster gällande”. Därför var Lindhagens förslag om en samisk representant i riksdagen bra, men när detta förslag nu inte fick gehör i riksdagen kunde man istället tänka sig ”en särskild Samestyresman” som skulle väljas ”på samma sätt som en riksdagsman, av samefolket själv och efter förslag, som uppgöres enbart av samefolket”. Denna styresman skulle ”till- och avsätta lappfogdar, lapptillsyningsmän

och ordningsmän” och även ”när frågor, som röra samefolkets speciella livsintressen och angelägenheter förekomma i riksdagen, hava rätt att som sakunnig [sic] deltaga i dessa ärendens utskottsbehandling samt i utskottet äga en röst”.⁷⁷ Eftersom proportionella val enligt gällande vallagar inte genererade representation för samerna, föreslog alltså Stenberg och Lindholm en annan typ av institution, som skulle tillsättas genom val och representera samiska intressen gentemot staten. Representation tillkommen genom röstning var lösningen, även om detta måste ske i en till riksdagen parallell institution.

Diskussionerna kring Lindhagens förslag om en särskild samisk representant i riksdagen visar att representationen inte bara innefattade de principer som bestämmer hur valresultatet översätts i mandatfördelning i riksdagen såsom proportionalitet och samfällighet. Meningarna gick tydligt isär också i fråga om vilken funktion representationen fyllde i demokratin. Särskilt starkt inflytande hade föreställningar om enhet och nationell gemenskap. Representationen sågs som både manifesterande och genererande enhet. Förslagen om samisk representation avlogs med stöd i det kvantitativa representationsbegrepp som gjorde gällande att representationen skapade enhet enbart genom att själv vara tillkommen på ett helt igenom enhetligt sätt.

Samiska rösthinder och den svenska demokratin

Sammanfattningsvis har detta kapitel visat en rad fasetter av den politiska marginalisering som drabbade samer i Sverige under decennierna efter rösträtsreformerna 1918–21. Det samiska valdeltagandet var av allt att döma mycket lågt. Även om ingen lag formellt hindrade gruppen svenska samer från att rösta i allmänna val, fanns det likväl hinder av olika karaktär för många av dem att utöva rösträtten till andra kammaren. I Jämtland gjorde en parallell kommunindelning för samer att många av dem inte ens hamnade i röstlängderna. Detta var känt av myndigheter och politiker sedan före 1921. Detsamma gällde de praktiska svårigheter som många samer, i synnerhet de som bedrev renskötsel, upplevde i fråga om att rent praktiskt kunna rösta.

▲ För den som flyttat nära inpå valdagen kunde röstandet bli komplicerat. Inför valet 1973 försökte Riksskatteverket klargöra vilka regler som gällde.

▲▲ Tanken var från början att alla väljare skulle rösta personligen, i den vallokal de anvisats, och på valdagen. I slutet av 1900-talet hade situationen förändrats, och möjligheterna att rösta på olika platser och vid olika tider var betydligt mer utvidgade.

Det anmärkningsvärda med de praktiska rösträttshinder som drabbade samer i Sverige under rösträttens första dryga tre decennier är att de var kända redan från början, och att de administrativa lösningar som fanns till hands, såsom förtidsröstning för vissa yrkesgrupper, trots upprepade krav, aldrig kom samerna till godo. Särskilt slående är detta mot bakgrund av den huvudsakliga inriktningen för samepolitiken under perioden, att så långt som möjligt hålla de svenska samerna kvar i en typ av renskötsel

som krävde en nomadiserande livsstil, något som gjorde att många under höstarna befann sig långt från vallokaler och postkontor. Med hjälp av ett begreppshistoriskt perspektiv har vi också kunnat se att en specifik tolkning av ett av demokratins grundläggande begrepp, representation, motiverade att samernas politiska marginalisering vidmakthölls. Den politiska marginaliseringen av samerna byggdes alltså upp av praktiska och administrativa rösträttshinder, men också av en ovilja att avhjälpa dessa, liksom av specifika tolkningar av demokratins grundläggande begrepp och praktiker. Sammantaget understryker denna bild av samernas rösträttshinder att införandet av allmän rösträtt i Sverige knappast innebar att den politiska exkluderingens tid var över.

Noter

Delar av avsnittet "Rösträtten som praktisk möjlighet" i denna text är vidareutvecklade från Julia Nordblad, "Förtidsröstningen väcker demokratins grundfrågor", *Arbetshistoria* (2019), nr 2–3.

1. Ordet "same" används i denna text som ett heuristiskt samlingsbegrepp utan precis analytisk definition. De historiska, ofta pejorativa, termer som använts av de historiska aktörerna ("lapp", "nomadiserande lapp", "renskötande lapp", "fjällapp" och liknande, men också "same"), och de olika kriterier som dessa kategoriseringar baserades på (rasbiologiska och yrkesmässiga kriterier, självidentifikation, osv.) kan inte oproblematiskt översättas till kategorin same idag. Vilka termer som skulle användas har dessutom varit föremål för politisk strid. Torkel Tomasson, en av de centrala gestalterna i 1910-talets samiska mobilisering, drev exempelvis på för att termen lapp skulle ersättas av termen same. I officiella sammanhang började termen same att användas mer konsekvent först på 1960-talet. Se Patrik Lantto, *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950* (Umeå: Umeå universitet, 2000), s. 108; Brit Uppman, *Samhället och samerna 1870–1925* (Umeå: Umeå universitet, 1978), s. 23. Vidare var relationen mellan de kategorier som diskuteras ("same"/"lapp" respektive "renskötare") omstridd och en aspekt av de debatter om rösträtten som här berörs. Exempelvis var det en viktig poäng i den tidiga samiska politiska rörelsen att heltidsrenskötsel inte skulle vara ett villkor för att räknas som same. Se Patrik Lantto & Ulf Mörkenstam, "Sami Rights and Sami Challenges", *Scandinavian Journal of History* vol. 33 (2008), nr 1, s. 31.

2. Se t.ex. Patrik Lantto, *Lappväsendet. Tillämpningen av svensk samepolitik 1885–1971*

(Umeå: Umeå universitet, 2012); Lantto 2000; Lennart Lundmark, ”Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämlig...”. *Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv* (Bjurholm: Norrlands universitetsförlag, 2002).

3. Se t.ex. Gunlög Fur, ”Always Already Cosmopolitan. Indigenous Peoples and Swedish Modernity”, i *European Cosmopolitanism. Colonial Histories and Postcolonial Societies*, red. Gurinder K. Bhambra & John Narayann (New York: Routledge, 2017).

4. Ulf Mörkenstam, *Om ”Lapparnes privilegier”. Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997* (Stockholm: Stockholms universitet, 1999); Rolf Sjölin, *Samer och samefrågor i svensk politik. En studie i ickekraft* (Umeå: Umeå universitet, 1996). Denna artikels fokus på samernas rösträtt som ett exempel på praktiska rösträttshinder skiljer sig från Mörkenstams fokus på frågan om särskilda rättigheter för samerna och Sjölinns långa historiska perspektiv (som medför att han inte alltid skiljer mellan rösträtten före och efter reformerna 1918–21).

5. För studier som anlagt detta perspektiv, se t.ex. Pierre Rosanvallon, *Le Sacre du Citoyen. Histoire du Suffrage Universel en France* (Paris: Gallimard, 1992); Pierre Rosanvallon, *Le Peuple Introuvable. Histoire de la Représentation Démocratique en France* (Paris: Gallimard, 1998); Pierre Rosanvallon, *La Démocratie Inachevée. Histoire de la Souveraineté du Peuple en France* (Paris: Gallimard, 2000). Se också Samuel Moyn, ”Introduction. Antitotalitarianism and After”, i *Pierre Rosanvallon. Democracy Past and Future*, red. Samuel Moyn (New York: Columbia University Press, 2006), s. 15; Hedwig Richter, ”A Cultural History of Elections in the USA and Germany. Meanings and Functions of Elections in the 19th Century”, *InterDisciplines* vol. 2 (2011), nr 1. I en svensk kontext har ett sådant perspektiv anlagts av Petter Tistedt, ”Knowing the Demos. Gender and the Politics of Classifying Voters in the Aftermath of Universal Suffrage”, *Scandinavian Journal of History* vol. 44 (2019), nr 3.

6. Lantto 2000, s. 57, 61, 63, 73.

7. Lantto 2012, s. 219–220.

8. Lantto 2000, s. 89. Under de senaste åren har denna för allmänheten hittills ganska okända del av Sveriges historia fått viss uppmärksamhet i offentligheten tack vare böcker som Elin Anna Labba, *Herrarna satte oss hit. Om tvångsflyttningarna i Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2020); Linnéa Axelsson, *Ædnan* (Stockholm: Bonniers, 2018).

9. Lantto 2012, s. 146.

10. Julia Nordblad, *Den enspråkiga demokratin. Minoriteterna, skolan och imperiet. Sverige och Frankrike, 1880–1925* (Stockholm: Symposion, 2015), s. 208–209.

11. Citerad i Lantto 2000, s. 78.

12. Sjölin 1996, s. 55.

13. SCB, *Riksdagsmannavalen åren 1912–1913 samt hösten 1914*, s. 38–39. Efter 1924 redovisade den offentliga statistiken inte längre ”lappar” som egen kategori i fråga om valdeltagandet eller hur många som fanns i röstlängden och föll bort på grund av respektive formellt rösträttshinder. Varför man upphörde med detta återstår att reda ut. Under perioden fram till 1924 tycks kategorin samer ha innefattat både renskötande och icke-renskötande personer. Se Sjölin 1996, s. 58.

14. I de kommuner där många samer bodde var valdeltagandet generellt lågt, i jämförelse med den svenska landsbygden i stort. I 1928 års val till andra kammaren röstade exempelvis 24 % av de röstberättigade kvinnorna och 39 % av de röstberättigade männen i Arjeplog, och 24 % respektive 29 % i Karesuando. I Jämtlands län var siffran 64 %. För den svenska landsbygden i stort var siffran 66 %. Bland samerna var emellertid siffrorna ännu lägre. I valet 1920 röstade, bland dem som stod i röstlängden och inte var strukna, 2,4 % av landets samer, och i valet 1924 var siffran 3,9 %. Se Sjölin 1996, s. 55.

15. Ibid., s. 54.

16. Lars Thomasson, ”Lappförsamlingarna i Jämtland-Härjedalen 1746–1941. Gemenskap eller segregering?”, i *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. Band 2*, red. Daniel Lindmark & Olle Sundström (Skellefteå: Artos & Norma, 2016), s. 855; Sjölin 1996, s. 49.

17. Se exempelvis notering i SCB, *Folkmängden*, s. 38.

18. SOU 1924:58. *Fattigvården bland lapparna*, s. 4.

19. SCB, *Folkmängden*, s. 38.

20. *Riksdagsstrycket*, Protokoll FK 1920:32, s. 78.

21. Sjölin 1996, s. 51.

22. Ibid., s. 50–51.

23. Ibid., s. 51; Se även handlingar inkomna till Kammarkollegiets utredning om lappförsamlingar 1936–41, Konseljakt 20/3 1942, Ecklesiastikdepartementet, Riksarkivet (RA).

24. Protokoll fört vid sammanträde i Ankarede kapell med på kallelse genom respektive ordningsmän tillstädeskomna medlemmar av Frostvikens lappförsamling 15/9 1940, s. 87, Konseljakt 20/3 1942, Ecklesiastikdepartementet, RA. Om Åhrén, se Lantto 2000, s. 146.

25. Sjölin 1996, s. 51.

26. *Riksdagsstrycket*, Protokoll AK 1930:13, s. 62.

27. *Riksdagsstrycket*, Motion AK 1949:161; KU-betänkande 1949:22; Protokoll AK 1949:16; Motion AK 1950:87; Motion 1950:233; Motion FK 1950:74–75; KU-betänkande 1950:11; Protokoll AK 1950:13; Motion AK 1951:37; Motion AK 1951:24; KU-betänkande 1951:8; Protokoll AK 1951:8; Protokoll FK 1951:8.

28. *Riksdagsstrycket*, Proposition 1919:354, s. 6; Proposition 1912:110, s. 29. Se även i SOU 1961:20. *Vissa frågor rörande allmänna val*, s. 28.

29. Se historik i *Riksdagsstrycket*, Proposition 1919:354, s. 4–8.

30. SOU 1961:20, s. 28–29.

31. *Riksdagsstrycket*, Proposition 1919:354, s. 6, 8–9.

32. *Riksdagsstrycket*, Motion AK 1949:161, s. 14.

33. *Riksdagsstrycket*, Motion AK 1950:87, s. 6.

34. Martin Brothén, ”Svenska poströstare” i *Svenska poströstare*, red. Martin Brothén, (Göteborg: Göteborgs universitet, 2003), s. 9.

35. *Riksdagsstrycket*, Proposition 1919:354, s. 15. Se även SOU 1961:20, s. 29. För att uttrycka det mer precist var Löfgrens linje att alla som vistades utanför valdistriktet i

tjänsten skulle få förtidsrösta, men i utskottet lade man till principen att detta bara skulle gälla särskilda grupper. Riksdagen gick på denna mer begränsande linje.

36. SOU 1961:20, s. 28.
37. Ibid., s. 67–69.
38. Ibid., s. 30.
39. Detta förslag lades fram både 1925 och 1943, och avslogs på KU:s rekommendation med samma motivering. Se *Riksdagstrycket*, KU-betänkande 1925:12, s. 2; SOU 1945:64. *Betänkande angående underlättande av deltagandet i allmänna val*, s. 45–46.
40. *Riksdagstrycket*, Protokoll AK 1949:16, s. 160; Motion AK 1950:87, s. 6; Motion AK 1951:24.
41. *Riksdagstrycket*, KU-betänkande 1950:11, s. 10; Protokoll AK 1950:13, s. 39.
42. Sjölin 1996, s. 71. Se även Lappars röstning, vol. 1, Valutredningen 1955, RA.
43. Lappars röstning, vol. 1, Valutredningen 1955, RA.
44. Brev från Erik Malmström (lappfogde i Norrbottens södra distrikt) 28/3 1953; Brev från Erik Malmström (lappfogde i Norrbottens södra distrikt) 14/11 1955; Lappars röstning, vol. 1, Valutredningen 1955, RA.
45. *Riksdagstrycket*, Protokoll AK 1952:20, s. 22–23.
46. SOU 1961:20, s. 120.
47. Frågan om underlättande av lapparnas valdeltagande, s. 4–5, 10–11, Lappars röstning, vol. 1, Valutredningen 1955, RA.
48. Norrbottens läns allmänna kungörelse nr 86 1955, Lappars röstning, vol. 1, Valutredningen 1955, RA.
49. Lantto 2012, s. 149.
50. Nordblad 2015, s. 245–246.
51. Nadia Urbinati, *Representative Democracy. Principles and Genealogy* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), s. 17.
52. För ett konsekvent anlagt sådant perspektiv på en avgörande period i den svenska politiska historien, se t.ex. Jussi Kurunmäki, *Representation, Nation and Time. The Political Rhetoric of the 1866 Parliamentary Reform in Sweden* (Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2000).
53. Bernard Manin, *Principes du Gouvernement Représentatif* (Paris: Calmann-Lévy, 1995), s. 248; Keith M. Baker, *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 250.
54. Mónica Brito Vieira & David Runciman, *Representation* (Cambridge: Polity Press, 2008), s. 5.
55. Urbinati 2006, s. 3; Sofia Näsström, ”Representative Democracy as Tautology. Ankersmit and Lefort on Representation”, *European Journal of Political Theory* vol. 5 (2006), nr 3, s. 335.
56. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1920:209, s. 15. Även om detta förslag inte passerade riksdagen motionerade Lindhagen samma år också om att samiska representanter borde finnas med i den nya ”lappkommittén”. Detta förslag gick däremot igenom i riksdagen.
57. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1920:209, s. 11–12. Motionerna 1920:208–209 hängde

samman, och motiverades gemensamt. De föreslog att samiska representanter skulle få plats i de utredningar av lagstiftningen rörande samer som då var aktuella, respektive i riksdagen.

58. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1930:210.
59. Richard S. Katz, *Democracy and Elections* (New York: Oxford University Press, 1997), s. 119.
60. *Riksdagstrycket*, KU-betänkande 1920:27, s. 6–7. En ledamot i första kammaren hade, menade utskottet, ungefär 38 000 väljare bakom sig, och en ledamot i andra kammaren ungefär 25 000. Den samiska befolkningen uppgick till 6 000–7 000, och de flyttande renskötarna till 3 000–4 000.
61. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1920:27, s. 7.
62. Katz 1997, s. 119.
63. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1920:32, s. 74.
64. Ibid., s. 79.
65. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1920:27, s. 7.
66. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1930:10, s. 3.
67. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1930:12, s. 14.
68. Ibid.
69. *Riksdagstrycket*, Protokoll AK 1920:38, s. 15–16.
70. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1930:12, s. 15. Vennerström vände sig också mot argumentet att en samisk representant skulle bryta mot det normala numeriska förhållandet mellan väljare och riksdagsledamot. Han menade att denna relation redan varierade, då exempelvis Gotland fått en riksdagsledamot mer än de var berättigade till.
71. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1920:32, s. 72–73.
72. *Riksdagstrycket*, Motion FK 1930:210, s. 5.
73. *Riksdagstrycket*, KU-utlåtande 1930:10, s. 3.
74. *Riksdagstrycket*, Protokoll FK 1930:12, s. 13.
75. *Riksdagstrycket*, Protokoll AK 1930:13, s. 62.
76. *Riksdagstrycket*, Protokoll AK 1920:38, s. 15–16.
77. Karin Stenberg & Valdemar Lindholm, *Dat läh mijen situd! Det är vår vilja. En vädjan till den svenska nationen från samefolket* (Stockholm: Svenska förlaget, 1920), s. 38, 65. Om Karin Stenbergs roll som författare till boken, se Fur 2017, s. 77–78.